

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АХАМИЯТИ

Камилова Гулмира Алимовна,

Бухоро давлат педагогика институти, мактабгача таълим кафедраси профессори в.б,
п.ф.н.

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.2.2.026>

Аннотация : Атроф-олам муҳофазаси бугунги кунда жуда ҳам долзарб муаммо бўлмоқда. Шу боисдан мактабгача ёшдаги болаларда экологик маданиятни ривожлантиришда паремик жанрлар муҳим вазифани бажаради. Мақолада паремик жанрлар ҳақида қисқача маълумот берилди.

Калит сўзлар : Мактабгача таълим, топишмоқ, мақол, афоризм, эртак, паремик жанрлар, табиат, экология, тадқиқий-билиш.

Аннотация: Защита окружающей среды является сегодня очень актуальной проблемой. Поэтому паремические жанры играют важную роль в развитии экологической культуры у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Дошкольное образование, загадка, пословица, афоризм, сказка, паремические жанры, природа, экология, исследование-познание.

Abstract: Environmental protection is a very pressing issue today. Therefore, paremic genres play an important role in the development of environmental culture in preschool children.

Key words: Preschool education, riddle, proverb, aphorism, fairy tale, paremic genres, nature, ecology, research-cognition.

Мактабгача таълим ташкилотининг барча гуруҳ болаларида машғулотлар, байрам ва тадбирлар, сайр ва экскурсиялар, табиат кўйнида мҳнат қилиш ва ўйнаш жараёнларида турли хил паремик жанрлардан фойдаланилса табиат ҳақидаги маълумотлари янада кенгайди ва табиатга меҳри ошади.

Атрофдаги нарсаларга эътиборли бўлади. Табиат бойликларини айниқса сувни тежаш муҳимлигини билиб олади.

Паремик жанр намунаси ҳисобланмиш топишмоқлар болалар учун қизиқарли ақл ўйини ҳисобланади. Улар нафақат мактабгача таълим ташкилотида балки уйда ота-оналари, ака, укалари билан ҳам топишмоқ айтишни яхши кўрадилар. Топишмоқ жавобини топсалар “шаҳар” берадилар ёки бирор топшириқни бажарадилар.

Мақолларда эса ахлоқий қараш ва меъёрлар мавжудлиги сабаб ота-оналарнинг мақол айтиб беришлари жоиздир. Мақолларда ҳам табиат ва меҳнатсеварликка оид ахлоқий ғоялар ётади. Шулар орқали ҳам болаларда табиатга нисбатан меҳрли бўлиш ва эҳтиёткорона муносабатда бўлиш сифатлари тарбияланиб боради.

Афоризм ва эртакларда ҳам ватанпарварлик, табиат гўзаллигидан завқланиш билан бир қаторда уни эъзозлашлари, тасаввур ва билиш психик жараёнлари ривожланиб боради. Болаларда донолик., зукколик сифатлари такомиллашиб боради.

Мактабгача таълим ташкилотларида табиат билан таништириш машғулотлари ва Фан ва табиатшунослик /экология фаолиятлари кузатилди. Шу билан бир қаторда “Илм фан ва табиат” марказида ўтказилган тажрибалар ҳам кузатилди, турли хил топшириқлар берилди, тарбияланувчилар билан суҳбат ва сўровномалар ўтказилди. Болалар учун берилган топшириқлар тузилган 5 та мезон (паремик жанрлар маъносини тушуниши; паремик жанрларнинг табиат ва экологияга оидлигини билиши; паремик жанрлар орқали экологик тушунчаларни англаб етиши; экологик маданият тушунчаларини билиши; табиат оламига бўлган муносабатини аниқлаш) ларга асосланган ҳолда бир қатор топшириқлар ишлаб чиқиш вазифа сифатида белгиланиши мақсадга мувофиқдир.

Болаларнинг паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантиришнинг шаклланганлик даражасини аниқлашда уларнинг қуйидаги билим, кўникма ва малакаларига эгаллигига эътибор қаратилиши лозим. Булар :

-болаларнинг паремик жанрлар ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиши;
 -кичик ҳажмдаги паремик жанрлар маъносини тушуна олиши;
 -тарбиячи, ота-оналар томонидан топишмоқ, эртақларнинг ўқиб берилиши натижасида болаларда паремик жанрлар ҳақида тушунчага эга бўлиш;
 -паремик жанрлар, табиат ва экология ҳақидаги суҳбатларда иштирок этиш;
 - топишмоқлар мавзусида “Топган-топалоқ” ўйинларида иштирок этиш;
 -табиат ва экология мавзуларида ўтказиладиган тадбирлар ва байрамларда иштирок этиш;
 -кичик топишмоқларни ёд олиш;
 - тарбиячи-педагоглар ва ота-оналардан топишмоқ, мақол ва эртақларни ҳикоя қилиб беришларни кўпайтириш;
 - табиат ҳодисалари, ҳайвонлар, мевалар, сабзавотлар, гуллар ва қушлар ҳақидаги топишмоқларни билиши;
 - табиат ҳодисаларини бир-биридан фарқлай олади;
 - табиий бойликлар ва уларни тежаш, унумли фойдаланишни билади ва бошқалар
 Мактабгача ёшдаги болаларда паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантиришнинг дидактик тизимини такомиллаштиришга қаратилган жараённинг мазмун моҳиятини белгиловчи махсус методикани ривожлантириш тадқиқот учун танланган муаммони ҳал қилишга асос бўлади.

Мактабгача ёшдаги болаларда паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантиришнинг дидактик тизимини такомиллаштиришда “Илк қадам” Давлат ўқув дастурининг тўртинчи боби “билиш жараёнининг ривожланиши”, “Тадқиқий-билиш ва самарали рефлексив фаолият” кичик соҳасида турли хил қизиқарли бўлган технологиялардан фойдаланиш самара бериши ҳақида хулоса қилишимиз мумкин Мактабгача таълим ташкилотларида табиат билан таништириш машғулотлари, Фан ва табиатшунослик /экология фаолиятлари кузатилиши мақсадга мувофиқдир. Шу билан бир қаторда “Илм фан ва табиат” марказида ўтказилган тажрибалар ҳам кузатилди, турли хил топшириқлар берилди, тарбияланувчилар билан суҳбат ва сўровномалар ўтказилди. Болалар учун берилган топшириқлардан тузилган 5 та мезон (паремик жанрлар маъносини тушуниши; паремик жанрларнинг табиат ва экологияга оидлигини билиши; паремик жанрлар орқали экологик тушунчаларни англаб етиши; экологик маданият тушунчаларини билиши; табиат оламига бўлган муносабатини аниқлаш) ларга асосланган ҳолда бир қатор топшириқлар ишлаб чиқиш вазифа сифатида белгиланди.

Паремик жанрлар маъносини тушунишини аниқлашга доир топшириқлар:

Тарбиячи томонидан топишмоқ ва эртақ айтилиши, болалар томонидан бир-бирини фарқлаши.

Тарбиячи томонидан айтилган топишмоқ жавобини топа олиши, мақол ва эртақлар мазмунини тушуниши.

Болалар ўзлари топишмоқ айтишлари

Паремик жанрларнинг табиат ва экологияга оидлигини билиши:

Табиатга доир топишмоқлар билиши

Табиат ҳодисалари ҳақида топишмоқ, мақоллар билишлари

Табиат ҳодисаларини тушуниб етиши

Паремик жанрлар орқали экологик тушунчаларни англаб етиши:

Топишмоқ, мақол нима ҳақида эканлигини билиш

Топишмоқда яширинган табиат ва унинг ҳодисаларини топиш даражасини билиш

Мақол мазмунини тушуниб етиши

Экологик маданият тушунчаларини билиши:

Экология ҳақидаги тушунчаларини аниқлаш

Тушунчалар мазмунини билиши

Экологияга оид видео лавҳа кўрсатиш ва мазмунини сўраш

Табиат оламига бўлган муносабатини аниқлаш:

Табиатни ардоқлаш тушунчасини билиши

Уй ҳайвонларини яхши кўриши

Гул, дарахт, ўсимликларга бўлган муносабатини аниқлаш

Юқоридаги мезонлар бўйича болаларнинг экологик маданият тушунчасининг ўзлаштирилганлиги

юкори, ўрта, паст каби даражада баҳоланди. Ҳар бир гуруҳ учун мазкур даражаларни қаноатлантирувчи бир қатор кўрсаткичлар ишлаб чиқилди.

Мактабгача ёшдаги болаларда паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантиришнинг гуруҳлар кесимидаги даража ва кўрсаткичлари
(1-жадвал).

Даража ва кўрсаткичлар	Кичик гуруҳ	Ўрта гуруҳ	Катта гуруҳ	Тайёрлов гуруҳ
Юкори	Агар бола та мезон бўйича берилган 3 тадан топшириқдан энг камида 1 тасини тўла, тез ва тўғри бажарса	Бола 5 та мезон бўйича берилган 2 тадан топшириқтўла ва тўғри бажарса	Бола 5 та мезон бўйича берилган 3 тадан топшириқни ўла ва тўғри бажарса	Бола 5 та мезон бўйича берилган 3 тадан топшириқни тўлиқ, тўғри бажарса.маънос инни тушуниб етса
Ўрта	бола берилган топшириқни бир неча бор такрорлаб, кўрсатмалар берилгандан сўнг 1 та топшириқни бажарса	бола топшириқларни бир неча бор такрорлаб, кўрсатма берилгандан сўнг 2 та топшириқни бажарса	бола топшириқни бир неча бор такрорлаб, кўрсатма берилгандан сўнг 10 та топшириқдан 6 тасини бажарса	Бола топшириқни бир неча бор такрорлаб, кўрсатиб берилгач 10 та топшириқдан 7 тасини бажарса, ўз фикрини билдирса
Паст	Бола бир неча бор такрорлаганда н сўнг ҳам кўрсатмалар берилишига қарамай 1 тадан топшириқни нисбатан тўлиқ бажарса	Бола бир неча бор кўрсатиб берилишига қарамай 2 та топшириқни қийинчилик билан тўлиқ бажарса	Бола бир неча бор такрорий кўрсатилганда н сўнг 15 та топшириқнинг 5 тадан камини бажарса	Болага бир неча такрорлангач ва кўрсатмалар берилганига қарамай 15 та тадан камини бажарилса, тенгдошларига нисбатан тўлиқроқ хулосалар билдирса

Мактабгача таълим ташкилотларида болаларда паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантириш натижаларини аниқлашнинг даража ва кўрсаткичлари.
(2-жадвал)

	Паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантириш натижаларини аниқлашнинг даража ва кўрсаткичлари
Кичик гуруҳ (3-4 ёш)	Юкори: кичик ҳажмли топишмоқ ва эртақлар мазмунини тушуниб этади. Кичик ҳажмли топишмоқ айта олади. Кичик ҳажмли топишмоқ жавобини топа олади. Мушук, итни ва гулларга сув қуйишни яхши кўради.

	<p>Ўрта: топишмоқ, мақол ва эртақларни қизиқиб тинглайди .топишмоқ, мақол ва эртақлар мазмуни бўйича савол берилса жавоб беради.Топишмоқ нима ҳақида эканлигини билади.</p> <p>Паст: топишмоқ, мақол ва эртақлар мазмунини қисман англайди. Ўртоқларининг ёрдами билан топишмоқ жавобини топишга интилади.</p>
Ўрта гуруҳ (4-5 ёш)	<p>Юқори: топишмоқ, эртақ ва мақолларни мустақил сўзлаб бера олади. Эшитган эртақлари юзасидан саволларга жавоб беради.Эртақларни мустақил қайта сўзлаб беради. Топишмоқ мазмунини тушунади. Топишмоқ, эртақ ва мақолларни диққат билан тинглайди. Ўсимликларни парвариш қилишни яхши кўради.</p> <p>Ўрта: эртақ, топишмоқ ва мақолларнинг ўзига хос хуусиятларини тушуниб етади.; кичик топишмоқларни ёддан билади. Эртақ, топишмоқ ва мақолларни мазмунини сўзлаб бера олади. Тарбиячи кўмаги билан табиат бурчагида меҳнат қилади.</p> <p>Паст: топишмоқ жавобини топишда қийналади. Эртақлар мазмуни ёритишда тарбиячи ёрдамига муҳтож бўлади. Теварак –атрофга нисбатан қизиқиши бўлмайди.Тенгдошлари билан биргаликда уй ҳайвонларини ва ўсимликларни парвариш қилишга кўмаклашади.</p>
Капта гуруҳ (5-6 ёш)	<p>Юқори: топишмоқ ва мақол ва эртақларга қизиқиш билан қарайди.Топишмоқ ва эртақлар мазмунини тушуниб етади. Топишмоқларга айниқса қизиқади. Таниш топишмоқни жавобини тез топиб, эртақларни гапира олади. Табиатдаги ўзгаришларни билади ва фарқлайди (кеча ҳаво иссқ эди, бугун бироз совуқ)</p> <p>Ўрта: эртақ топишмоқ, мақолларни мазмнини тушунади. табиатдаги ўзгаришларни , бир биридан фарқлай олади, шуларга мос топишмоқлар билади. Сувни тежаш ва ундан оқилона фойдаланишни билади.</p> <p>Паст: тарбиячи кўмагида топишмоқ, мақолларни мазмунини англашга ҳаракат қилади.Эртақлар мазмунини қисман баён қила олади. Табиат ва теварак-атрофга нисбатан қизиқиши паст. Табиатдаги згаришларни чуқур англай</p>
Тайёрлов гуруҳ (6-7 ёш)	<p>Юқори: топишмоқларни ёддан билади. Эртақлар мазмунини равон сўзлаб беради. Табиатдаги ўзгаришларни, ва шуларга мос топишмоқ билади. Ўсимлик ва ҳайвонлар парваришига қизиқади. Ўз фикрини бемалол баён қила олади. Табиатни асраш ва сувни, электр энергияни тежаш лозимлигини англаб етади.</p> <p>Ўрта: топишмоқ. мақол ва эртақларни бир–биридан фарқлайди. Топишмоқ тўқишга қизиқади. Табиат ҳақидаги суҳбатларга қисман иштирок этади.Табиат ҳодисаларини қор, ёмғир ёғиши, совуқ ёки иссиқ бўлишини чакмоқ чақишини фарқлайди.</p> <p>Паст: топишмоқ,эртақ ва мақоллар мазмунини чуқур англай олмайди.Топишмоқ жавобини топишда, мақоллар мазмунини тушуниб етишда қийналади. Табиат ва унинг ҳодисларига нисбатан фикрларини тўлиқ баён қилиб билмайди.</p>

Болалар фаолиятини педагогик кузатиш, амалий машғулотлар ва тажрибаларда иштирок этиш, суҳбат, сўровномалар ва амалий фаолиятларга қаратилган замонавий янги технологиялар ёрдамида 3-7 ёшдаги болаларда паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантиришга оид

билим ва малакалар шакллантирилди.

Бу ишлар тадқиқот йўналиши ва дастурини белгилаш имконини берди. Паремик жанрлар воситасида болаларда экологик маданиятни ривожлантириш жараёнини ташкил этишни такомиллаштириш мақсадида амалий муаммоли топшириқлар мазмунини ва уларни бажариш методи, шакли ва воситалари белгиланди.

Тузилган дастур ва методик кўрсатмалар бўйича болаларни паремик жанрлар воситасида экологик маданиятни ривожлантириш асосида такомиллаштирилганлик даражаси тажрибадан аввалги ва кейинги статистик кўрсаткичлар билан юқорида кўрсатилган мезонлар асосида аниқланди. Тузилган саволлар мезонлар ва тарбияланувчиларнинг ёш хусусиятларини нобатга олган ҳолда ишлаб чиқилган.

Ишлаб чиқилган методлар билан “Илк қадам” Давлат ўқув дастуридаги болалар фаолиятида интеграцион ёндашув; интеграциялашган машғулотлар, суҳбат ва тажрибалар, сайр ва кузатувлар асосида амалга оширилди. Бажарилган ишлар тадқиқот йўналиши ва дастурини белгилаш имконини берди.

Паремик жанрлар воситасида болаларда экологик маданиятни ривожлантириш мақсадида амалий муаммоли топшириқлар мазмуни ва уларни бажариш методи, шакли ва воситалари белгилб берилди. Натижада болаларнинг экологик маданияти ва билим савияси анча ошди. .

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

“Илк қадам” Такومиллаштирилган Давлат ўқув дастури. Тошкент. 2022 йил

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги ПФ-4312-сон қарори. Тошкент.

“ Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари ” Тошкент. 2018 йил

Мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат стандартини тасдиқлаш тўғрисида. Тошкент ш, 2020 йил 22 декабрь, 802-сон қарор.